

Frihedens forfatning: Velstand, regulering og skatter i konstitutionelt perspektiv¹

Peter Kurrild-Klitgaard, Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet

Indledning

Liberal tænkning har som en hjørnesteen, at mere statsstyring alt andet lige vil lede til mindre attraktive konsekvenser end mindre statsstyring, og det er i hvert fald et væsentligt element i megen liberal tænkning, at en liberal samfundsorden kan ventes at ville lede til større velstand. Samtidigt har man i årtierne siden 2. verdenskrig kunnet observere, at de vestlige lande, trods en ofte liberal retorik, generelt har oplevet markant stigende skatter, øget regulering m.v., men at de åbenlyst forfærdelige konsekvenser alligevel ikke er ramlet ned om ørerne på folk.

Disse observationer rejser tilsammen spørgsmålet, om det er muligt at identificere et sæt af politisk-institutionelle arrangementer, der burde lede til liberalt set attråværdige konsekvenser, og efterfølgende undersøge i hvilket omfang dette rent faktisk synes at være tilfældet empirisk. Kort sagt, om den »frihedens forfatning«, som liberale tænkere ofte har skitseret (f.eks. Hayek 1960; Friedman 1962; Buchanan & Tullock [1962] 1965; Epstein 1998), vitterligt har de forventede konsekvenser. Nærværende artikel vil forsøge teoretisk og empirisk at afdække noget af grænselandet mellem disse to centrale om-

råder. Formålet er dermed at bidrage til forståelsen af de mulige politisk-økonomiske konsekvenser af alternative konstitutionelle arrangementer, specifikt de mulige sammenhænge mellem på den ene side typer af rettigheder og graden af magtdeling, og på den anden side omfanget af og udviklingen i regulering, skatter og økonomisk velstand.

Dette gribes an i to omgange: Først skitseres en overordnet teoretisk model med udgangspunkt i konstitutionel politisk økonomi, d.v.s. i public choice teoretiske analyser af forfatningers fordele og omkostninger. Dernæst testes empirisk en række mulige operationaliseringer af modellen med data for 26 OECD-lande i perioden 1980-2000 m.h.t. niveauet for regulering, skatter og velstand, samt forandringerne i disse i løbet af perioden.²

Dermed burde analysen kunne bidrage både til en empirisk testning af væsentlige aspekter af liberalismen som politisk-økonomisk system og til en større forståelse af alternative konstitutionelle arrangementers mulige betydning.

Forfatningers pris

I de senere år har forskellige såkaldte »ny-in-

stitutionelle« teorier vundet frem ved bl.a. at påpege, hvor stor betydning institutioner har, også for økonomisk vækst (jf. f.eks. Kasper & Streit 1998). Det er derimod endnu ikke nær så bredt anerkendt, at også en særlig type politiske institutioner, forfatninger, kan have en meget stor betydning m.h.t., hvilke politiske beslutninger der tages og disses konsekvenser, herunder en indflydelse på omfanget af den offentlige sektors og samfundsøkonomiens vækst. I det følgende skal præsenteres nogle pointer, der primært bygger på James Buchanans og Gordon Tullocks analyser af forfatninger (Buchanan & Tullock [1962] 1965; jf. Brennan & Buchanan 1985; Gwartney & Wagner 1988; Voigt 1997), samt på Tullocks og Mancur Olsons analyser af interessegruppens samfundsøkonomiske konsekvenser (Tullock 1967; Olson [1965] 1971; Olson 1982).

Forfatningsreglers fordele

En grundlæggende antagelse i public choice traditionen er, at mennesker er rationelt egen nyttemaksimerende, d.v.s., at de alt andet lige foretrækker mere fremfor mindre af et givent gode, og at de vil forsøge at nå deres mål med de minimale omkostninger. Det gælder både, når de handler indenfor rammerne af forfatninger, og når de skal vælge mellem alternative institutionelle arrangementer.

Set i det perspektiv kan forfatninger opfattes som et omfattende, grundlæggende sæt af regler vedrørende forholdet mellem borgere og stat, som har konsekvenser for de relative fordele og omkostninger ved at træffe beslutninger, både politisk (gennem det organiserede tvangsmonopol, som staten udgør) og ikke-politisk (gennem civilsamfundets institutioner, herunder markedet), eller i forholdet mellem disse. Specifikt er valget af konstitutionelt set-up et grundlæggende valg m.h.t. (1) *substantielle regler*, d.v.s. fordeling af opgaver (herunder rettigheder) i et samfund, og (2) *procedurale regler*, d.v.s. reglerne for, hvorledes beslutninger skal træffes (herun-

der magtdeling, valgssystem m.v.).³ Ved valget af forfatning vælges således både, hvilke opgaver der potentielt eller aktuelt *skal* løses i politisk regi, og hvad der *ikke* må gøres, samt hvorledes der skal træffes beslutninger herom og om fremtidige forfatningsændringer.

Forfatninger kan således både muliggøre gensidigt fordelagtige arrangementer og sådanne, som viser sig netto at være mere til fordel for nogle end for andre. Og mens forfatninger kan have fordele, så har de også omkostninger m.h.t., hvorledes de bliver til og fungerer i dagligdagen.

For at kunne analysere konsekvenserne af en forfatning, herunder de potentielle fordele, kan man forestille sig en såkaldt »naturligtilstand«, d.v.s. en situation, hvor personer interagerer uden nogen form for regler, og efterfølgende sammenholde dette med interaktionen under en forfatning (jf. Hobbes [1651] 1991; Locke [1690] 1988). Dette kan, som det ofte gøres, illustreres med nogle simple »spil«. I figur 1 er repræsenteret to indbyggere i en naturtilstand, i_1 og i_2 , der hver har valget mellem to strategier: At stjæle fra den anden (s) eller at lade være og i stedet forholde sig passiv (s'). Det giver fire mulige udfald, svarende til matricens felter, hvor tallene angiver aktørernes præferenceorden (med 1 som det mest foretrukne udfald og 4 som det mindst foretrukne).

Hvis omkostningerne ved at stjæle er mindre end fordelene derved, vil den enkelte aktør mest af alt foretrække et udfald, hvor vedkommende selv stjæler, mens den anden (og alle andre) forholder sig passive, svarende til udfaldene (s, s') og (s', s) for henholdsvis individ i_1 og i_2 . Omvendt vil de to aktører hver især mindst af alt foretrække et udfald, hvor man selv forholder sig passiv, mens den anden stjæler, svarende til udfaldene (s', s) og (s, s') for henholdsvis i_1 og i_2 . Eftersom det at stjæle også bærer forventede omkostninger

med sig, kan begge ventes at foretrække et udfald, hvor de begge forholder sig passive (s', s'), fremfor ét, hvor de begge stjæler (s, s).

Dette er en situation, der svarer til det famøse, såkaldte »Fangernes Dilemma« spil. Begge aktører vil vælge strategien s , som strengt dominerer strategien s' , og dermed bliver udfaldet (s, s) desuagtet, at dette udfald foretrækkes mindre af begge end (s', s'). Kort sagt: Individerne vil begge vælge at stjæle, og konsekvensen vil være et udfald, der er suboptimalt for alle parter. Men dette er samtidigt en »ligevægt«, hvor ingen enkelt aktør vil have et incitament til unilateralt at handle anderledes.

Hvis der alternativt er en institutionel løsning, hvor ejendomsretten præciseres og håndhæves, vil situationen kunne komme til at se ud som i figur 2. Her er omkostningerne ved at stjæle større end fordelene, og begge aktører foretrækker derfor hver mest, at hverken de selv eller nogen andre stjæler (s', s'), mens de mindst foretrækker, at alle stjæler (s, s). Imellem disse to ekstremer findes udfaldene (s, s') og (s', s); hvis omkostningerne ved at stjæle er tilpas store, vil i_1 foretrække det sidste fremfor det første, mens i_2 vil have den modsatte præferenceorden. Konsekvensen er et udfald (s', s'), som er spillets eneste ligevægt, d.v.s. begge individer vil nu afholde sig fra adfærd, der leder til suboptimale udfald.

Forfatningsreglers omkostninger

Ved valg af konstitutionelt set-up er et rimeligt kriterium, at disse valg, alt andet lige, foretages ud fra i hvilket omfang de resulterer i Pareto-forbedringer, hvor flest muligt stilles bedre uden, at nogen stilles ringere, og at dette sker til de mindste omkostninger. I denne sammenhæng skelner Buchanan og Tullock i deres klassiske model således mellem forskellige typer af omkostninger i.f.m. alternative forfatningsregler (jf. Buchanan & Tullock [1962] 1965).

Disse er bl.a. såkaldte *eksternalitetsomkostninger*, som er netto-omkostningerne ved en politisk beslutning, som påhviler dem, der (som foreskrevet af forfatningen for de pågældende typer af beslutninger) ikke deltager i selve beslutningen. Størrelsen af eksternalitetsomkostningerne afhænger af, om f.eks. kun én person kan træffe beslutningen alene, eller om en majoritet kræves, eller om alle skal deltage. Hvis kun én person kan træffe afgørelsen (d.v.s. diktatur), kan eksternalitetsomkostningerne være betragtelige, men desto flere personer, der af forfatningen kræves som direkte deltagere i en beslutning, desto mindre vil de relevante eksternalitetsomkostninger blive, og hvis reglen foreskriver, at alle skal deltage (d.v.s. bogstavelig enstemmighed), er de lig nul; i dette tilfælde vil kun rene Pareto-forbedringer (hvor nogle stilles bedre uden, at andre stilles ringere) kunne vedtages, fordi alle beslutningstagere reelt har vetoret. Men med mindre end enstemmighed som beslutningskrav kan der derimod vedtages suboptimale eller decideret Pareto-forringende beslutninger.

Her overfor står en regels *beslutningsomkostninger*, d.v.s. de netto-omkostninger forbundet med at træffe en politisk beslutning, som påhviler dem, der (som foreskrevet af forfatningen for de pågældende typer af beslutninger) rent faktisk deltager. Sådanne vil intuitivt være stigende med antallet af krævede beslutningstagere; hvis der kun er én person, der skal til for at træffe en beslutning, er omkostningerne relativt små (om end aldrig nul), mens de vil være store, hvis samtlige medlemmer af en stor befolkning skal deltage direkte. Hvor hurtigt og hvorledes omkostningerne vil stige, vil uden tvivl afhænge af den specifikke institutionelle sammenhæng, og af hvorvidt de involverede goder er private eller kollektive. Der er f.eks. god grund til at tro, at en markedsøkonomisk proces med mange bilaterale og tilnærmelsesvist binære relationer mellem markedsaktører vil have langt mindre totale beslutningsomkost-

ninger end en politisk beslutning om samme emne gennem kollektiv forhandling eller afstemning mellem det samme antal personer.⁵ Tilsammen udgør disse to typer omkostninger, hvad Buchanan og Tullock kalder *interdependensomkostninger*, d.v.s. netto-omkostningerne, der følger af et trade-off mellem omkostninger og fordele ved givne antal af beslutningstagere. Modellen kan bruges til at vurdere de samfundsmæssige fordele og omkostninger ved den ene eller den anden type beslutningsregel for politiske beslutninger (f.eks. diktatur, flertalsafgørelser, kvalificerede flertalsafgørelser og enstemmighed), og for disse i forhold til alternative, ikke-politiske måder at løse de pågældende opgaver på (f.eks. gennem markedet).

Ideelt set bør beslutninger træffes efter en regel, der giver de mindst tænkelige interdependensomkostninger. Her vil, argumenterer Buchanan og Tullock, absolut flertal i mange henseender være en kollektivt optimal regel; den vil sikre, at det ikke er et mindretal, der vælter eksternalitetsomkostninger over på et flertal, og den vil omvendt ikke have så høje beslutningsomkostninger som enstemmighed.

Men pointen er også, at man samtidigt må se på typen af beslutninger og opgaver, der skal træffes i kollektivt, politisk regi. Hvis f.eks. en given løsning er den optimale løsning, der kan produceres politisk med den optimale beslutningsregel, mens markedet kan producere løsninger med lavere interdependensomkostninger, vil det være velfærdsøkonomisk bedre at lade markeds kræfterne snarere end de politiske processer producere løsningen. Men hvis markedets løsning resulterer i højere interdependensomkostninger, vil en politisk løsning være at foretrække.

En i Buchanan-Tullock modellens forstand optimal forfatning er én, der udelukkende autoriserer de aktiviteter, der efter en stringent analyse af fordele og omkostninger lever op til kravet om lavere interdependensomkost-

ninger ved en kollektiv løsning, og efterfølgende anvender den optimale beslutningsregel til at træffe beslutninger indenfor rammerne af denne. Beslutningsregler, der er meget »inklusive« (og forlanger f.eks. 2/3 eller 3/4 majoritet, eller endog enstemmighed) vil være at foretrække, hvis eksternalitetsomkostningerne er væsentlige, f.eks. i spørgsmål om ændring i de grundlæggende rettigheder.

Gevinstsøgning, vækst og velstand

Den her skitserede analyseramme muliggør at se nærmere på, hvorledes alternative konstitutionelle arrangementer kan tænkes at have forskellige konsekvenser. F.eks. vil en politisk løsning på et givent område, som resulterer i produktionen af et kollektivt gode, skabe en velfærdsøkonomisk »profit«, eller potentiel gevinst (*rent*). Men hvor der er politiske gevinster at høste, vil der også være »politisk gevinstsøgning« (*rent seeking*), d.v.s. aktører, der er villige til at investere ressourcer i at få disse ikke-markedsmæssige gevinster overført til sig selv (Tullock 1967; Tullock 1993). Det gælder f.eks. særinteressesgrupper, der vil kunne have en interesse i at investere i organisationsopbygning, lobbyisme, bestikkelse, markedsføring m.v. overfor politikere, embedsmænd og andre særinteressesgrupper med henblik på at få overført flest mulige af de »ledige« ressourcer til sig selv, så politikken kommer så tæt på deres foretrukne løsning som muligt. Og dette gælder ikke kun, når man står overfor en potentiel velfærdsøkonomisk profit, der kan høstes kollektivt. Uanset hvad status quo er, vil der være mindst én aktør, der vil kunne stilles bedre, og som dermed potentielt vil have en interesse i at bevæge den førte politik nærmere sit eget mest foretrukne punkt.

Problemet med gevinstsøgning er ikke så meget, at der sker en overførsel fra én gruppe til en anden; Tullocks pointe er, at selve processen er velfærdsforringende og medfører et såkaldt »Tullock tab«. Særinteresse-

grupper vil være villige til at investere ressourcer i at opnå den politiske gevinst, og dette er uproduktivt; det resulterer ikke i andet end, at ressourcer flyttes fra gruppe til gruppe, og herunder at der »spildes« undervejs. Men Tullocks videre pointe er, at der vil kunne være mere end én gruppe, der er villig til at investere ressourcer i sådanne uproduktive aktiviteter, og endnu andre som vil være villige til at investere i at forhindre dette i at ske, og for hver gruppe der gør dette, vil den potentielle velfærdsøkonomiske gevinst blive reduceret. Dermed vil Tullock tabet potentielt kunne være mange gange større end selve det beløb, der flyttes, og enhver velfærdsøkonomisk gevinst ved en politisk løsning af kollektive goder problemer vil dermed kunne spises op.

Politisk gevinstsøgning kan dermed generere en lidet attraktiv generel tilstand, hvilket kan illustreres med spil, der gengiver samme situationer som henholdsvis en naturtilstand (Figur 1) og under en forfatning (Figur 2). Lad os antage, at figur 1 i stedet for to personer i en naturtilstand illustrerer to særinteressesgrupper, i_1 og i_2 , der hver især har valget mellem enten at søge gevinster (overførsler eller privilegier) fra den politiske proces (s), eller at lade være og i stedet hellige sig f.eks.

produktion og handel (s'). Hvis omkostningerne ved gevinstsøgning er mindre end fordelene, kan den enkelte særinteressesgruppe forventes mest af alt at foretrække, at den selv søger gevinster til egen privat fordel og overvælter omkostningerne kollektivt på andre (skatteborgere, forbrugere m.v.), mens disse selv forholder sig passive, d.v.s. henholdsvis (s', s) og (s, s'). Hvis særinteressesgruppen ved, at andres gevinstsøgning også vil påføre den selv kollektive udgifter, kan den ventes at foretrække en situation, hvor alle forholder sig passive (s', s') fremfor én, hvor alle søger gevinster (s, s).⁶ Dermed bliver situationen igen en Fangernes Dilemma lignende én, d.v.s., hvor udfaldet bliver det kollektivt uattraktive (s, s).

Pointen ved Olsons analyse er, i hvert fald i første omgang, at sandsynligheden for en sådan proces, alt andet lige, vil blive forstærket desto mere asymmetrisk forholdet er mellem private fordele og kollektive omkostninger (Olson [1965] 1971; jf. Kristensen 1987; Christensen 1991). Men derudover kan faren for politisk gevinstsøgning, og dermed omfanget, siges – alt andet lige – at være større desto færre, der skal til for at kunne træffe afgørelsen, og desto oftere beslutningerne kan foretages på ny, eller gentages.

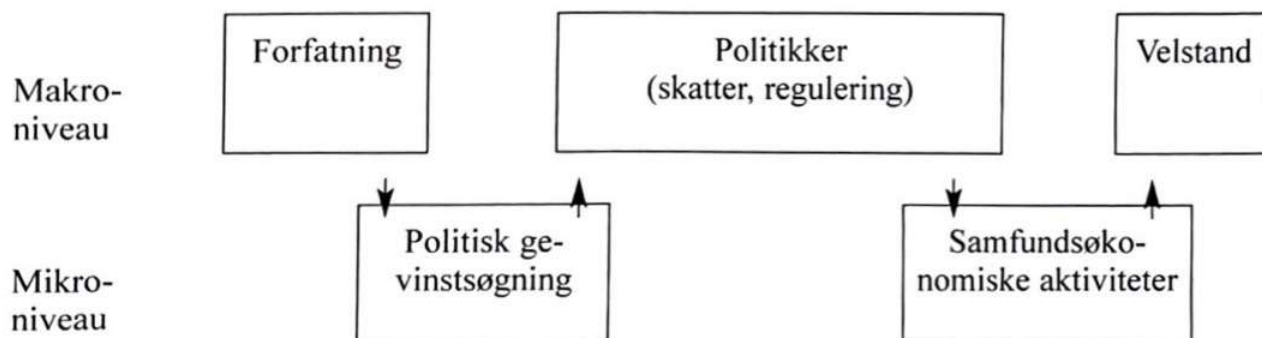
Figur 1. Interaktion i naturtilstand/politisk gevinstsøgning uden efficient forfatning

				i_2
		s'		s
i_1	s'	2	4	1
	s	4	3	3

Figur 2. Interaktion efter samfundspagt/politisk gevinstsøgning med efficient forfatning

				i_2
		s'		s
i_1	s'	1	2	3
	s	3	4	4

Figur 3. Mikro- & makro-elementer af generel konstitutionel-økonomi kausal model

Det har konstitutionelle implikationer. I politiske systemer med en stærk politisk magt men uden magtdeling og konstitutionelle begrænsninger som garantier mod Pareto-forringende træk, vil mulighederne for politisk gevinstsøgning og store Tullock tab være særligt presserende, fordi det vil være muligt igen og igen at foretage beslutninger, der er til fordel for nogle, men hvor omkostningerne bliver spredt ud på andre.

For at illustrere dette kan man indledningsvis betragte modellen i figur 3. Denne sigter mod at kombinere de generelle konstitutionelle aspekter skitseret i det foregående, og at gøre dette på en måde, hvor der skelnes mellem mikro- og makro-niveau, d.v.s. mellem henholdsvis aktørernes handlinger og de observerbare, aggregerede konsekvenser (). I figuren er således skitseret, at en forfatnings karakter kan ventes at påvirke omfanget af politisk gevinstsøgning, og at dette kan ventes at påvirke de førte politikker (m.h.t. skatter, regulering m.v.), hvilket vil have en indflydelse på borgernes økonomiske aktiviteter og dermed i sidste ende påvirke samfundets velstand.

Konstitutionel efficiens og den liberale forfatningsmodel

Spørgsmålet ved forfatnings-design og -revision er, hvorledes man kan konstruere et konstitutionelt arrangement, der er *efficient*, d.v.s. der skaber en situation mellem aktørerne, der minder om figur 2 snarere end om fir-

gur 1. Buchanan-Tullock modellen foreskriver, at den optimale forfatning vil være én, der afgrænser den offentlige sektors opgaver ud fra, hvornår den vil producere løsninger med lavere interdependensomkostninger end alternativerne, og som anvender de optimale beslutningsregler indenfor disse rammer. Det er her kun muligt at berøre nogle enkelte områder, og meget andet kunne have været fremhævet, men fokus vil her være på nogle få punkter, der relaterer sig til politisk gevinstsøgning ud fra distinktionen mellem substantielle og procedurale regler.

De substantielle regler i en forfatning er, først og fremmest, afgrænsningen af (1) centrale offentlige opgaver, og (2) hvilke rettigheder forfatningen opstiller som principper, der skal respekteres. Her er implikationen af Buchanan-Tullock modellen, at den optimale løsning m.h.t. marked kontra stat vil afhænge af typen af opgave. Hvis f.eks. der er tale om rene kollektive goder i begrebets bogstavelige forstand, vil interdependensomkostningerne ved en ren markedsløsning kunne være højere end ved en politisk løsning. Omvendt er det intuitivt plausibelt, at disse omkostninger ved ren omfordeling gennem den politiske proces vil være betragteligt højere end ved markedsløsninger.

Når det drejer sig om konstitutionelt garanterede rettigheder må særligt to typer antages at være gunstige for velfærdsforbedrende politikker, nemlig de traditionelle »negative«

rettigheder som de *borgerlige frihedsrettigheder* (forsamlings-, religions-, presse- og ytringsfrihed, boligens ukrænkelighed, privatlivets fred, o.s.v.) og de *økonomiske frihedsrettigheder* (privat ejendomsret, kontraktfrihed, forbud mod ekspropriation, mod økonomiske privilegier m.v.).⁷ Alle typer rettigheder kan gøres til genstand for gevinstsøgning af særinteressegrupper, men de førstnævnte synes at egne sig særligt hertil (jf. Berggren & Kurrild-Klitgaard 2000: 178-179). Årsagen er, bl.a., at sådanne frihedsrettigheder alt andet lige tenderer i retning af at have karakter af kollektive goder: En persons ret til ikke at blive slået ihjel formindskes ikke af, at en anden anerkendes en tilsvarende ret (hvorimod f.eks. en overførsel til en gruppe vil reducere mængden af ressourcer til andre grupper). De vil tillige typisk (om end ikke nødvendigvis) have karakter af at *udelukke* Pareto-forringende beslutninger. Eksempelvis vil en effektiv beskyttelse af ejendomsretten, en sikring af kontraktfrihed m.v. alt andet lige understøtte Pareto-forbedrende transaktioner. Man må ligeledes formode, at det samme i vidt omfang, om end måske mindre tydeligt, gælder en række borgerlige frihedsrettigheder, især på langt sigt.

Når det gælder det konstitutionelle valg af procedurale regler, peger analysen på, at der kan gælde forskellige beslutningsregler ved forskellige typer af politiske beslutninger. Pointen er i almindelighed, at der skal være så mange beslutningstagere med som der kan, uden at beslutningsomkostningerne bliver prohibitivt store i forhold til de relevante eksternalitetsomkostninger. F.eks. vil dagligdags politiske beslutninger af en praktisk og relativt ukontroversiel art kun kunne kræve simple flertalsafgørelser.

Men hvis beslutningsproceduren er simpel flertalsafgørelse (eller mindre end dette), vil alternative koalitioner, som vist, på skift kunne udbytte hinanden; er beslutningsreglen derimod enstemmighed, vil hver beslutnings-

tager som konsekvens have *de facto* vetoret. Det vil garantere, at kun beslutninger indenfor Pareto-sættet kan vedtages. Derimod bør andre kunne kræve kvalificerede flertal, f.eks. 60, 66 eller 75 pct. af de relevante beslutningstagere, således som det har været foreslået for eksempelvis nye skatte- og udgiftsområder. Lignende eller endnu mere restriktive beslutningsregler bør gælde ved forfatningsændringer, sådan som det allerede gælder ved mange forfatninger (f.eks. den danske grundlov). Ved de mest fundamentale konstitutionelle valg, med potentielt meget høje eksternalitetsomkostninger, bør enstemmighed praktiseres. Ved derved at gøre det dyrere for en særinteressegruppe at erhverve sig den ønskede bid af kagen, kan man vente, at gevinstsøgningsomfanget alt andet vil være mindre.

Det samme gælder ved det institutionelle setup m.h.t., hvad der som regel forstås ved »checks-and-balances«, d.v.s., at der er indbygget flere såkaldte »veto-aktører« i et konstitutionelt system, således at en beslutning potentielt skal godkendes af hver af disse for at kunne effektueres (jf. Tsebelis 2002). To væsentlige former for sådan magtdeling er f.eks. i et parlament, med et to-kammer system (fremfor et enkelt kammer), eller et føderalt system, med en deling af lovgivningsmagten m.v. mellem flere niveauer (fremfor en »unitær« stat). Andre muligheder er en magtfuld forfatningsdomstol, der kan underkende lovgivning, en stærk, direkte valgt præsident (som i USA eller Frankrig), obligatoriske folkeafstemninger (evt. med kvalificerede flertalskrav) om visse emner, borgerinitierede folkeafstemninger, o.s.v., o.s.v. Sidst, men ikke mindst, er selve eksistensen af jævnlige demokratiske valg en art »kollektiv« vetoret overfor regimer.

Disse ræsonnementer har ledt tænkere som f.eks. Buchanan og Tullock til at advokere en forfatningsmodel, der bedst kan kaldes liberal. Mere specifikt og lidt forenklet kunne

man sige, at den liberale forfatningsmodel empirisk kan operationaliseres som en funktion, hvor Ω er den specifikke politisk-økonomiske tilstand, der søges forklaret:

$$(1) \quad \Omega = f(\text{borgerlige frihedsrettigheder, økonomiske frihedsrettigheder, magtdeling})$$

Mere specifikt skulle vi, alt andet lige, forvente, at stater, der har en »liberal« forfatning (stor sikring af frihedsrettigheder, stor magtdeling) vil have mindre regulering, lavere skatter og højere velstand. Omvendt skulle vi forvente, at en »illiberal« forfatning derimod skulle have større regulering, højere skatter og relativt mindre velstand.

Empiri

Der er blevet gjort en lang række forsøg på at afdække de mulige økonomiske konsekvenser af forfatninger (f.eks. Scully 1992; Lane & Ersson 2000; jf. Berggren & Kurrild-Klitgaard 2000). De fleste af disse har dog typisk fokuseret på nogle enkelte institutioner snarere end på en bred vifte af alternative konstitutionelle faktorer. I det følgende vil blive benyttet en relativt simpel metode, der også er brugt i flere andre studier af de institutionelle betingelser for økonomisk vækst (Barro 1997; Lane & Ersson 2000), d.v.s., vi vil undersøge den statistiske korrelation imellem en række konstitutionelle variabler og en række økonomiske indikatorer, én for én, samt anvende disse til regressionsanalyser.

Variabler

I den statistiske analyse er medtaget data fra 26 OECD-lande i perioden 1980-2000, jf. Appendix A; i ganske enkelte tilfælde har perfekt sammenlignelige data ikke altid været tilgængelige og i stedet er anvendt de nærmest mulige. Som afhængige variabler er anvendt tre sæt af indikatorer for politisk-økonomiske forhold i slutningen af 1990'erne

og tre for forandringer i disse siden 1980. De tre første er: (1) BNP per capita i 2000, i løbende, købekraftsjusterede US dollars (GDPPP00); (2) niveauet for skattetryk i 2000, målt som samlede skatters andel af BNP (TX00); (3) omfanget af økonomisk regulering i 1999, målt på et indeks (REG99).⁸ De tre sidste er (4) økonomisk vækst fra 1980 til 2000, målt som relativ forandring i BNP (GDPG8000); (5) forandring i skatternes andel af BNP fra 1980 til 2000 (TXG-8000); (6) forandring i omfang af økonomisk regulering fra 1980 til 1999, målt som forandring i reguleringsindekset (REG8099).

Overfor disse er som uafhængige variabler anvendt et antal konstitutionelle data, jf. Appendix A. Typen af forfatningsgaranterede rettigheder er inkluderet i to former, nemlig indeks for henholdsvis borgerlige frihedsrettigheder (LRIG80S) og for økonomiske frihedsrettigheder (ERIG8095). De første er baseret i en optælling af de faktiske forfatningers paragraffer, som er indekseret.⁹ De økonomiske frihedsrettigheder er uddraget fra to af de i de senere år udviklede indeks til måling af økonomisk frihed (*Index of Economic Freedom* og *Economic Freedom of the World*), der begge indeholder mere omfattende opgørelser af statslig styring af økonomien bredt forstået, og hvorfra er udtrukket de komponenter, der alene har med de institutionelle rammer for markedsøkonomien at gøre (ejendomsrettigheder, kontraktfrihed, forbud mod ekspropriation, retslige procedurer og sanktioner ved overtrædelser m.v.).¹⁰

Omfanget af magtdeling i et politisk system er inkluderet i form af et indeks (POLC-8000), der tæller antallet af veto-aktører i et politisk system (f.eks. hvorvidt et lands forfatning har et eller to kamre, en »unitær« eller føderal struktur, en forfatningsdomstol eller ej, et parlamentarisk eller præsidentielt styre, o.s.v.), samt hvorvidt disse tilhører samme eller forskellige politiske partier (Henisz 2002; jf. Henisz 2000).

Endvidere er medtaget en række kontrol-variabler for at sikre analysen imod for mange, for åbenlyst spuriøse forhold. F.eks. er medtaget dummy-variabler, der angiver, hvorvidt et lands politiske infrastruktur blev smadret i forbindelse med 2. verdenskrig (WAR) (jf. Olson 1982), hvorvidt et land er medlem af EU eller ej (EU). Endvidere er medtaget en ofte brugt kontrol-variabel, logaritmen af BNP per capita 1960 (GDPPC60L), samt skattetrykket 1980 (TX80). Endelig er som indikator for omfanget af »positive« politiske rettigheder (demokrati) anvendt data for omfanget af »politiske rettigheder«, som opgjort af *Freedom House* (DRIG8095).¹¹

Analyse

Givet disse data kan funktionen i formel 1 operationaliseres som ligningen:

$$(2) \quad Y = \alpha + \beta_1 \text{ERIG8095} + \beta_2 \text{LRIG80S} + \beta_3 \text{POLC8000}$$

hvor Y er forandringen i den specifikke afhængige variabel, α er en konstant, ERIG8095 er en indikator for beskyttelsen af økonomiske frihedsrettigheder, LRIG80S er det for beskyttelsen af borgerlige frihedsrettigheder, og POLC8000 er en indikator for omfanget af politisk magtdeling.

I tabel 1 er gengivet korrelationsværdier og signifikansniveauer for de tre forfatningsinstitutioner anvendt som uafhængige variabler, samt de seks politisk-økonomiske forhold anvendt som afhængige variabler. Tabellen giver et godt førstehåndsindtryk i »fugleperspektiv« og mere end antyder, at flere af de konstitutionelle variabler synes at have i hvert fald nogen sammenhæng med variationen i de politisk-økonomiske forhold.

Særligt har antallet af politiske veto-aktører og graden af økonomiske frihedsrettigheder en tilsyneladende sammenhæng med de politisk-økonomiske forhold. Det er også værd at

bemærke, at sammenhængene, der hvor de er statistisk signifikante, stort set altid er som forventet i analysen; kun i ét tilfælde har koeficienterne ikke det forventede fortegn (POLC8000/TX00). Omfanget af økonomiske frihedsrettigheder og politiske begrænsninger er således begge associeret med mindre regulering, lav vækst i skatter og høj velstand, mens borgerlige frihedsrettigheder er associeret med økonomisk vækst. Sammenfattende må det siges, at korrelationerne i meget vidt omfang antyder en bekræftelse af forventningerne til den liberale forfatningsmodel, om end ikke alle i lige stor eller nævneværdig grad, og på et enkelt punkt i modstrid med disse.

I tabel 2 er opsummeret udvalgte regressionsresultater for en række alternative modeller. Her er medtaget 12 modeller, to for hver af de seks afhængige variabler: En slags »basis model« hvor alle de tre uafhængige variabler er medtaget, men kun disse, og en slags »best-fit model« hvor der er kontrolleret for alternative faktorer, og hvor modellen med størst forklaringskraft er medtaget.

Her bekræftes i et vist omfang resultaterne fra tabel 1. Alene eller sammen med andre variabler synes især økonomiske frihedsrettigheder at have en meget synlig og signifikant sammenhæng med en række af de politisk-økonomiske variabler. I ni ud af de 12 modeller, og i hver eneste af de seks »best-fit modeller« er økonomiske frihedsrettigheder statistisk signifikante i forklaringen, og kun i et enkelt tilfælde med forkert fortegn (model 4). Borgerlige frihedsrettigheder er derimod kun statistisk signifikante i få af modellerne og i to tilfælde med forkert fortegn (model 7-8); derimod holder associationen med højere velstand. Politiske begrænsninger i form af veto-aktører er kun statistisk signifikante i fire af modellerne og hver gang med forkert fortegn.

Som helhed kan man sige, at den liberale for-

klaringsmodel fejler helt m.h.t. at forklare udviklingen i regulering (model 3-4) og ikke alene er nok til at forklare skattetryk (model 5) eller økonomisk vækst (model 11). Men i de øvrige otte modeller synes den bagvedliggende model helt eller delvist at bidrage til en væsentlig del af forklaringen i variationen i de undersøgte politisk-økonomiske fænomener. Særligt stærk må den liberale forfatningsmodel siges at være i sit bidrag til forklaring af skattetrykket og udviklingen heri (model 6-8), samt af velstandsniveau (model 9-10) og udviklingen heri (model 12).

De her foretagne operationaliseringer og testninger er ikke immune overfor kritik. Det skal i særdeleshed bemærkes, at analysen er baseret på et relativt lille antal observationer, og at estimaternes standardfejl i nogle tilfælde er bemærkelsesværdigt høje. Ikke desto mindre er det interessant så relativt stærke resultaterne er selv ved kontrol i.f.t. andre vel-etablerede forklaringer.

Sammenfatning

De i analysen fundne resultater er i meget vidt omfang i overensstemmelse med de i den teoretiske model skitserede sammenhænge. Først og fremmest er det åbenlyst, at der synes at være systematiske sammenhænge mellem nogle typer af konstitutionelle institutioner og en række væsentlige politisk-økonomiske fænomener, om end ikke alle konstitutionelle institutioner har lige stor sammenhæng med f.eks. et samfunds velstand eller i ensartet retning. Det er også blevet bekræftet, at der – i hvert fald i det empiriske materiale – synes at være et vist belæg for de af liberale tænkere ofte foretagne konklusioner om sammenhænge mellem på den ene side en »frihedens forfatning« med frihedsrettigheder og magtdeling og på den anden side lavere skatter og større velstand. I særdeleshed synes der at være en synlig og robust sammenhæng mellem tilstedeværelsen af effektive økonomiske frihedsrettigheder og de policy-konsekvenser, som liberale ser som

attråværdige. Samtidigt synes det dog også åbenlyst, at »frihedens forfatning« som helhed ikke alene kan forklare de forskelle, der kan iagttages mellem stater, når det gælder regulering, skatter og velstand, og undertiden rammer en del ved siden af.

Det er værd at bemærke, at den tilsyneladende store effekt, som økonomiske frihedsrettigheder har m.h.t. en række politisk-økonomiske konsekvenser i dette udvalg af OECD-lande er i fin overensstemmelse med en snart meget lang række af nyere studier, der med data fra med større antal observationer fra flere lande har fundet en statistisk signifikant sammenhæng (og i nogle tilfælde kausalitet) mellem økonomisk frihed og vækst og/eller velstand, og hvoraf ingen har fundet en negativ sammenhæng.¹² Men til forskel fra disse er der her som noget nyt skelnet mellem økonomiske frihedsrettigheder i et konstitutionelt set-up og den i de pågældende samfund *de facto* eksisterende økonomiske frihed. De fundne resultater understreger dermed den overordentligt store, samfundsøkonomiske sammenhæng mellem en meget solid forfatningssikring af på den ene side privat ejendomsret, retssikkerhed m.v. og på den anden side velstand. Det er tillige i overensstemmelse med resultaterne af en række andre studier.¹³ Mest interessant og nyt er det dog, at der er en så stor sammenhæng mellem tilstedeværelsen af sådanne rettigheder og en lav vækst skattetryk og et generelt lavere niveau for dette. Det tyder på, at eksistensen af økonomiske frihedsrettigheder – evt. i kombination med andre forhold – vitterligt har en i mange henseender noget upåagtet betydning.

Tabel 1. Konstitutionelle variabler og konsekvenser: Pearson korrelations-koefficienter (N = 26)

Variabler	ERIG8095	LRIG805	POLC8000	REG99	REG8099	TX00	TXG8000	GDPPP00	GDPG8000
ERIG8095	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LRIG805	-0,102	-	-	-	-	-	-	-	-
POLC8000	0,818**	-0,068	-	-	-	-	-	-	-
REG99	-0,848**	0,133	-0,783**	-	-	-	-	-	-
REG8099	0,166	0,002	0,091	0,072	-	-	-	-	-
TX00	0,351	0,078	0,488*	-0,407*	-0,094	-	-	-	-
TXG8000	-0,762**	0,295	-0,461*	0,518**	-0,155	-0,163	-	-	-
GDPPP00	0,805**	0,103	0,721**	-0,741**	0,399*	0,373	-0,645**	-	-
GDPG8000	-0,144	0,389*	-0,194	0,070	0,101	-0,219	-0,073	0,105	-

Note: * p < 0.05; ** p < 0.01 (2-sidet).

Kilder: Se Appendix A.

Tabel 2. Konstitutionelle modeller og konsekvenser: Udvalgte regressionsresultater (N = 26)

Variabler	REG99		REG8099		TX00		TXG8000		GDPPP00		GDPG8000	
Model	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Konstant	7,90 (9,59)***	8,48 (13,88)***	-72,43 (-1,75)	-56,07 (-1,60)	19,39 (1,51)	32,69 (5,60)***	158,70 (6,92)***	149,77 (6,95)***	-29.669,46 (-3,49)***	-60.209,45 (-7,61)***	206,00 (1,35)	1.015,37 (5,12)***
ERIG8095	-0,48 (-3,31)***	-0,25 (-2,11)**	5,58 (0,77)	13,51 (2,02)*	-0,93 (-0,41)	-4,68 (-4,12)***	-22,81 (-5,64)***	-19,66 (-4,92)***	4.924,21 (3,29)***	3.314,15 (5,11)***	7,77 (0,29)	51,92 (2,64)**
LRIG805	0,01 (0,48)	-	0,16 (0,10)	-	0,28 (0,58)	-	1,57 (1,83)*	1,50 (1,90)*	493,41 (1,56)	654,25 (3,54)***	11,30 (1,97)*	-
POLC8000	-1,67 (-1,46)	-	-21,40 (0,37)	-	33,73 (1,88)*	25,02 (2,96)***	77,12 (2,41)**	84,99 (2,86)***	10.426,93 (0,88)	-	-157,51 (-0,74)	-
EU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
WAR	-	0,28 (1,80)*	-	-	-	-	-	-	-	2.701,80 (2,60)**	-	-
GDPPC60L	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.913,05 (4,62)***	-	-148,05 (-4,19)***
TX80	-	-	-	-	-	0,88 (8,91)***	-	-0,77 (-2,21)**	-	-	-	-
DRIG8095	-	-0,41 (-4,06)***	-	-10,79 (-1,85)*	-	-	-	-	-	-	-	-
R2 (just.)	0,71	0,82	-0,10	0,08	0,16	0,81	0,67	0,72	0,65	0,70	0,07	0,40
S.E.E.	0,45	0,36	22,84	20,91	7,08	3,32	12,65	11,66	4.685,16	4.332,60	84,69	68,29

Noter: * p < 0.1; ** p < 0.05; *** p < 0.01; tal i parenteser er t-værdier.

Kilder: Se Appendix A.

Appendix A. Oversigt over konstitutionelle variabler m.v. (N = 26⁵)

Variabler		Indhold	Værdier	Min.	Max.	Gennemsnit	Std. afvigelse
Afhængige	GDPPP00 ^a	BNP pr. capita, købekraft just., 2000, USD	antal	6.438,90	46.743,40	24.914,77	7.945,75
	GDPG8000 ^a	Forandring i BNP pr. capita, pct., 1980-2000	pct.	138,07	527,85	228,44	87,87
	REG99 ^b	Omfang af økonomisk regulering, 1999	index: 1 (mindst) – 10 (mest)	1,51	5,20	2,47	0,85
	REGG8099 ^b	Forandring i regulerings-omfang, 1980-99	pct.	-69,18	32,59	-37,35	21,80
	TX00 ^c	Skattetryk (totale skatteindtægter i.f.t. BNP), pct., 2000	pct.	18,50	53,60	37,43	7,70
	TXG8000 ^c	Forandring i skattetryk, pct., 1980-2000	pct.	-5,62	86,59	20,47	21,90
Uafhængige	ERIG8095 ^d	Økonomiske frihedsrettigheder, 1980/1995	index: 1 (mindst) – 10 (mest)	5,95	10,00	8,94	1,09
	LRIG80S ^e	Borgerlige frihedsrettigheder, 1980erne	index: 1 (mindst) – 10 (mest)	1,00	10,00	5,95	2,97
	POLC8000 ^f	Politiske begrænsninger, gennemsnit 1980/2000	index: 0 (mindst) – 1 (mest)	0,29	0,89	0,73	0,14
Kontrol	EU	Medlemskab af EU	dummy: 0 (nej), 1 (ja)	0	1	0,58	0,50
	WAR	Politiske system ødelagt i.f.m. 2. verdenskrig	dummy: 0 (nej), 1 (ja)	0	1	0,31	0,47
	GDPPC60L ^g	BNP pr. capita, log., 1960	logaritme	6,78	9,19	8,45	0,61
	TX80 ^c	Skattetryk, pct., 1980	pct.	16,20	47,10	32,07	8,82
	DRIG8095 ^h	Politiske rettigheder (demokrati), gennemsnit 1980-95	index: 1 (mindst) – 10 (mest)	5,87	10,00	9,46	1,26

Note: \$ Landene er: Australien, Belgien, Canada, Danmark, Finland, Frankrig, Forbundsrepublikken Tyskland, Grækenland, Irland, Island, Italien, Japan, Korea (Syd), Luxembourg, Mexico, Nederlandene, New Zealand, Norge, Portugal, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyrkiet, United Kingdom, United States of America, Østrig.

Kilder: a. OECD Statistics, Annual National Accounts, online, February 2002; b. Economic Freedom of the World (Gwartney m.fl. 2001); c. OECD Revenue Statistics (OECD 2001), Danmarks Statistik/Økonomiministeriet; d. Economic Freedom of the World (Gwartney m.fl. 2001) & Index of Economic Freedom (O'Driscoll, Holmes & O'Grady 2002); e. ; f. Political Constraint Index, POLCON (Henisz 2002); g. National Bureau of Economic Research (Sala-i-Martin 1997); h. Political Rights, Freedom House (Freedom House 2000).

Noter

- Jeg skylder stor tak til bl.a. Niclas Berggren, Otto Brøns-Petersen og Lars Christensen for vedvarende konstruktiv kritik på forskning i forbindelse med dette og relaterede arbejder, samt til Zane Spindler og Xavier de Vanssay, til Philip Keefer m.fl. fra Verdensbankens Development Research, og til Witold Henisz, for adgang til data. De sædvanlige reservationer gælder.
- Nærværende studie er delvist en parallel til et andet (Kurrild-Klitgaard 2001), der har opstillet en lignende model og anvendt denne på en bruttomængde på 175 lande i midten af 1990erne, og hvor fokus er på eventuelle sammenhæng mellem en bred vifte af forfatningsinstitutioner og velsandsniveau.
- Procedurale regler opererer direkte på måden at træffe beslutningerne på, men kun indirekte på deres indhold. Et eksempel er krav om kvalificerede flertal blandt lovgiverne og/eller vælgerne for at kunne ændre en forfatning; en sådan bestemmelse siger ikke, hvad der skal vedtages, men den har betydning for, hvad der kan vedtages. Substantielle regler opererer direkte på indholdet af beslutninger. En forfatning kan f.eks. specificere, at visse beslutninger simpelthen ikke kan træffes politisk (f.eks. dødsstraf), eller at visse beslutninger skal træffes i visse situationer.
- Disse spil er hentet fra Kurrild-Klitgaard 2001. Et spil som det første af disse to anvendes i en lignende kontekst af f.eks. Buchanan & Congleton 1998: 23 og Berggren & Kurrild-Klitgaard 2000: 175-177. For en yderligere anvendelse af sådan-

ne og andre spil som illustrationer på kollektiv handlings dilemmaer, se f.eks. Kurrild-Klitgaard 1997; Kurrild-Klitgaard 1998a; Kurrild-Klitgaard 1998b; Kurrild-Klitgaard 2002.

5. Jf. Kurrild-Klitgaard 1999. Jf. også Shepsle & Weingast 1984.
6. Dette er dog ikke en nødvendig antagelse: Hvis gruppe i_1 's udgifter ved gruppe i_2 's gevinstsøgning er beskedne som følge af en radikal asymmetri mellem kollektive omkostninger og private fordele, kan præferenceordningen over de to udfald tænkes at være $(s, s) > (s', s')$ i stedet for det omvendte. Det ændrer dog ikke på udfaldet men styrker gevinstsøgning som den dominerende strategi.
7. »Negative« rettigheder er de rettigheder, mennesker har med henblik på fravær af handling fra andre (typisk tvang), mens »positive« rettigheder er de krav mennesker har på handlinger foretaget af andre. En ret til ikke at blive overfaldet, bestjålet, tortureret og myrdet er således en »negativ« ret, mens en ret til at andre hjælper én er en »positiv« ret.
8. Disse data er udledt af Fraser Institute et al.'s Economic Freedom of the World (Gwartney m.fl. 2001). De originale indekssværdier omfatter syv under-indekser, der måler i alt 21 komponenter af økonomisk frihed, herunder den offentlige sektors størrelse, markedsorganiseringen, pengepolitik og prisstabilitet, friheden af valutatransaktioner, retssystemet og beskyttelsen af privat ejendomsret, frihandel m.v. Nærværende reguleringsindeks er konstrueret ved at fjerne de komponenter, der måler retssystem/beskyttelse af privat ejendomsret og skatter; disse er her omfattet af variable ERIG8095 og TX00. De originale indekssværdier er samtidig vendt, så de i stedet for at måle frihed måler ufrihed. *Economic Freedom of the World Index* er nært beslægtet med Wall Street Journal/Heritage Foundation's *Index of Economic Freedom* (O'Driscoll, Holmes & O'Grady 2002), cf. Hanke & Walters 1997; Haan & Sturm 2000.
9. Disse er optalt af Spindler og Vanssay på baggrund af en undersøgelse af forfatninger i 1980'erne (Taubenfeld & Taubenfeld 1990) og omfatter generelle rettighedsgarantier, hjemmets ukrænkelighed, privatlivets fred, privat kommunikation, religionsfrihed, o.s.v.
10. Disse indeks-værdier er sammensat af de komponenter i de to indeks, som måler den retslige be-

skyttelse af privat ejendom, retssikkerhed, forbud mod ekspropriation, domstolsuafhængighed m.v. Grundet manglende IEF-data for nogle af årene er indekssværdierne kalkuleret som så: $ERIG8095_i = (EFW1980_i + EFW1985_i + EFW1990_i + ((EFW1995_i + IEF1995_i)/2)/4)$, hvor $EFW1980_i$ er *Economic Freedom of the World* værdi for land i for et givent år og $IEF1980_i$ er *Index of Economic Freedom* værdien for samme land.

11. Disse data er hentet fra *Freedom House's* årlige indeks for politiske rettigheder og borgerrettigheder, specifikt den første som måler, hvorvidt et land har frie valg, lige og universel valgret, pluralisme, o.s.v. (Freedom House 2000). Her er anvendt gennemsnittet for årene 1980, 1985, 1990 og 1995. Denne og lignende brug af disse data som kardinale værdier er ikke uproblematisk, jf. Haan & Siemann 1995.
12. Se, f.eks., Spindler 1991; Vanssay & Spindler 1994; Torstensson 1994; Goldsmith 1995; Leblang 1996; Vanssay & Spindler 1996; Easton & Walker 1997; Hanke & Walters 1997; Farr, Lord & Wolfenbarger 1998; Grubel 1998; Haan & Siemann 1998; Wu & Davis 1999; Lane & Ersson 2000; Leschke 2000; Kurrild-Klitgaard 2001; jf. Berggren & Kurrild-Klitgaard 2000: 184ff.
13. Se, f.eks., Scully 1992; Knack & Keefer 1995; Barro 1997; Keefer 1999; Barro 2000; Olson, Sarna & Swamy 2000.

Literatur

- Barro, Robert J. (1997). *Determinants of economic growth: A cross-country empirical study*, Cambridge: MIT Press.
- Barro, Robert J. (2000). »Rule of law, democracy, and economic performance«, pp. 31-49 i Gerald P. O'Driscoll, Kim R. Holmes, & Melanie Kirkpatrick (red.), *2000 index of economic freedom*, Washington & New York: Heritage Foundation & Wall Street Journal.
- Berggren, Niclas & Peter Kurrild-Klitgaard (2000). »Economic effects of political institutions, with special reference to constitutions«, pp. 167-212 i Niclas Berggren, Nils Karlson, & Joakim Nergelius (red.), *Why constitutions matter*, Stockholm: City University Press.

- Brennan, Geoffrey & James M. Buchanan (1985). *The reason of rules: Constitutional political economy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buchanan, James M. & Robert D. Congleton (1998). *Politics by principle, not interest: Towards non-discriminatory democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buchanan, James M. & Gordon Tullock (1965 [1962]). *The calculus of consent: Logical foundations of constitutional democracy*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Christensen, Jørgen Grønnegård (1991). *Den usynlige stat*, København: Gyldendal.
- Coleman, James S. (1990). *Foundations of social theory*, Cambridge: Belknap Press.
- Easton, Stephen T. & Michael A. Walker (1997). »Income, growth, and economic freedom«, *American Economic Review* 87(2), pp. 328-332.
- Epstein, Richard A. (1998). *Principles for a free society: Reconciling individual liberty with the common good*, Reading: Perseus Books.
- Farr, W. Ken, Richard A. Lord, & J. Larry Wolfenbarger (1998). »Economic freedom, political freedom and economic well-being: A causality analysis«, *Cato Journal* 18(2), pp. 247-262.
- Freedom House (2000). *Annual survey of freedom, country ratings 1972-73 to 1999-00*, Washington: Freedom House.
- Friedman, Milton (1962). *Capitalism and freedom*, Chicago: University of Chicago Press.
- Goldsmith, Arthur A. (1995). »Democracy, property rights and economic growth«, *Journal of Development Studies* 32(2), pp. 157-174.
- Grubel, Herbert G. (1998). »Economic freedom and human welfare: Some empirical findings«, *Cato Journal* 18(2), pp. 287-304.
- Gwartney, James D., Robert Lawson, Walter Park, & Charles Skipton (2001). *Economic freedom of the World: 2001 annual report*, Vancouver: Fraser Institute.
- Gwartney, James D. & Richard E. Wagner (1988). *Public choice and constitutional economics*, James D. Gwartney & Richard E. Wagner (red.). London: JAI Press.
- Haan, Jakob de & Clemens L. J. Siermann (1995). »A sensitivity analysis of the impact of democracy on economic growth«, *Empirical Economics* 20, pp. 197-215.
- Haan, Jakob de & Clemens L. J. Siermann (1998). »Further evidence on the relationship between economic freedom and economic growth«, *Public Choice* 95, pp. 363-380.
- Haan, Jakob de & Jan-Egbert Sturm (2000). »On the relationship between economic freedom and economic growth«, *European Journal of Political Economy* 16, pp. 215-241.
- Hanke, Steve H. & Stephen J. K. Walters (1997). »Economic freedom, prosperity, and equality: A survey«, *Cato Journal* 17(2), pp. 117-146.
- Hayek, Friedrich August von (1960). *The constitution of liberty*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Henisz, Witold J. (2000). »The institutional environment for economic growth«, *Economics and Politics* 12(1), pp. 1-31.
- Henisz, Witold J. (2002). POLCON, Political Constraint Index, Wharton Business School, University of Pennsylvania, <http://www-management.wharton.upenn.edu/henisz>.
- Hobbes, Thomas (1991 [1651]). *Leviathan*, Richard Tuck (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kasper, Wolfgang & Manfred E. Streit (1998). *Institutional economics: Social order and public policy*, Cheltenham: Edward Elgar & Locke Institute.
- Keefer, Philip (1999). »Does one size fit all? Fitting economic reforms to political institutions«, *Journal for Institutional Innovation, Development, and Transition* 3, pp. 5-14.
- Knack, Steven & Philip Keefer (1995). »Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures«, *Economics and Politics* 7(3), pp. 207-227.
- Kristensen, Ole P. (1987). *Væksten i den offentlige sektor: Institutioner og politik*, København: Jurist & Økonomforbundets Forlag.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (1997). *Rational choice, collective action and the paradox of rebellion*, Copenhagen: Institute of Political Science, University of Copenhagen & Copenhagen Political Studies Press.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (1998a). »Politik, rationalitet og det Moralske Dilemma«, *Politica* 30(4), pp. 423-439.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (1998b). »The constitutional dilemma of European integration«, pp. 270-296 i Anders Wivel (red.), *Explaining European integration*, Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (1999). »Demokrati, magt og kollektive valgs rationalitet«, pp. 238-282 i Uffe Jakobsen & Morten Kelstrup (red.), *Demo-*

- krati og demokratisering: Begreber og teorier, København: Politiske Studier.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2001). »Velstandens grundlov: Magtdeling, rettigheder og gevinstsøgning«, *Politica* 33(1), pp. 41-65.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (2002). »Opting-out: The constitutional economics of exit«, *American Journal of Economics and Sociology* 61(1), pp. 123-158.
- Lane, Jan-Erik & Svante Ersson (2000). *The new institutional politics: Performance and outcomes*, London: Routledge.
- Leblang, David A. (1996). »Property rights, democracy and economy growth«, *Political Research Quarterly* 49(1), pp. 5-26.
- Leschke, Martin (2000). »Constitutional choice and prosperity: A factor analysis«, *Constitutional Political Economy* 11(3), pp. 265-279.
- Locke, John (1988 [1690]). *Two treatises of government*, Peter Laslett (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Driscoll, Gerald P., Kim R. Holmes, & Mary A. O'Grady (2002). *2002 index of economic freedom*, Washington & New York: Heritage Foundation & Wall Street Journal.
- OECD (2001). *Revenue Statistics 1965-2000*, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.
- Olson, Mancur (1971 [1965]). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*, 2. udg., Cambridge: Harvard University Press.
- Olson, Mancur (1982). *The rise and decline of nations: Economic growth, stagflation, and social rigidities*, New Haven: Yale University Press.
- Olson, Mancur, Naveen Sarna, & Anand V. Swamy (2000). »Governance and growth: A simple hypothesis explaining cross-country differences in productivity growth«, *Public Choice* 102, pp. 142-164.
- Sala-i-Martin, Xavier X. (1997). »I just ran two million regressions«, *American Economic Review* 87(2), pp. 178-183.
- Scully, Gerald W. (1992). *Constitutional environments and economic growth*, Princeton: Princeton University Press.
- Shepsle, Kenneth A. & Barry R. Weingast (1984). »Political solutions to market problems«, *American Political Science Review* 78(2), pp. 417-434.
- Spindler, Zane A. (1991). »Liberty and development: Another empirical perspective«, *Public Choice* 68, pp. 197-210.
- Taubenfeld, Rita Falk & Howard J. Taubenfeld (1990). »Some thoughts on the problem of designing stable democracies«, *International Lawyer* 24(3), pp. 689-710.
- Torstensson, Johan (1994). »Property rights and economic growth: An empirical study«, *Kyklos* 47, pp. 231-247.
- Tsebelis, George (2002). *Veto players: How political institutions work*, Princeton: Princeton University Press.
- Tullock, Gordon (1967). »The welfare costs of tariffs, monopolies and theft«, *Western Economic Journal* 5, pp. 224-232.
- Tullock, Gordon (1993). *Rent seeking*, Aldershot: Edward Elgar & Locke Institute.
- Vanssay, Xavier de & Zane A. Spindler (1994). »Freedom and growth: Do constitutions matter?«, *Public Choice* 78(3-4), pp. 359-372.
- Vanssay, Xavier de & Zane A. Spindler (1996). »Constitutions, institutions and economic convergence: An international comparison«, *Journal of Studies in Economics and Econometrics* 20(3), pp. 1-20.
- Voigt, Stefan (1997). »Positive constitutional economics: A survey«, *Public Choice* 90(1), pp. 11-53.
- Wu, Wenbo & Otto A. Davis (1999). »The two freedoms, economic growth and development: An empirical study«, *Public Choice* 100, pp. 39-64.